

A PALICSI EMLÉKKÚT MEGSZÜLETÉSE

*„A tó, a tól az eleven poézis,
Fölötte az ég — s összefoly a két víz —
Egymásba olvad — tág gyerekszemekkel
Felfelmeredve nézem néma reggel.
A tó, a tól a messzeség! hahó,
A messzeségbe elvisz egy hajó,
Ó álom, áldás, szívdobogtató
Tündéri titkok tükre, tiszta tó,
Tündéri tó!”*

A fenti gyönyörű sorokat Kosztolányi 1912 augusztusában megküldi kézírásban válaszlevelének mellékletként Váli Gyula szabadkai építész címére.

Hogy mi célból?

Ezzel kapcsolatban a Szabadkai Történelmi Levéltár néhány „érintetlen” okmánnyal¹ rendelkezik. De mielőtt ezeket ismertetnénk, lássuk az előzményeket!

Bíró Károly polgármester 1912 június 24-én bejelenti a tanácsnál, hogy „az új városi színház építése annyira előrehaladt, hogy annak teljes befejezése a jövő hetekben várható”² Majd felhívja a tanács figyelmét a felavatási ünnepség előkészületeire és egyidejűleg arra, hogy „az új városi színház ünnepélyes felavatása igen alkalomszerűnek látszik... hogy a városnak szintén jelentős, újabb kori alkotására: a Palics gyógyfürdő kiépítésére a közfigyelem reátereltessek, a megjelenő illustis vendégeknek bemutatassék...”³

Csak néhány nappal később (június 27-én) a tanács előterjeszti a városi színház felavatási ünnepével kapcsolatban „Palics gyógyfürdő újjáépítésének emlékművel való megörökítését”⁴ is. A tanács előterjesztését a törvényhatósági bizottság jóváhagyja.

Közben a tanács átiratban értesíti a belügyminisztériumot az új városháza felavatási ünnepségével és a palicsi emlékmű felállításával kapcsolatban.

Ezután igen meggyorsulnak az előkészületek a szeptemberre kitűzött ünnepség lebonyolítására. Az emlékmű költségeit 3000 korona végösszegben határozzák meg, amelyet a „Palics kiépítési alap”-ba utalnak át. Ez idő tájt Bíró Károly polgármester megbízza Komor Marcell és Jakab Dezső budapesti építészeket a palicsi emlékmű elkészítésével, amit a közgyűlés is utólag jóváhagy.

Persze korántsem feledkezhetünk meg Váli Gyula városi építészről, hiszen személyéhez már kezdettől fogva jelentős szerep fűződik Palics kiépítésében. Egyik irányítója a fürdőhely felvirágoztatásának és ennek érdekében érdekesítő levélváltásokat bonyolít le. Így Komor Marcell 1912. július 17-i válaszában arról tudósítja a városi építészt, hogy — amint látni méltóztatik — Jakab Dezső építéssel sürgősen elkészítették — szemmel tartva a polgármester óhaját — az emlékmű, illetve az emlékkút tervét. Majd a fővárosi építész azt ajánlja, hogy a művet carrarai márvány helyett kemény mészkőből készítsék el.

Komor Marcell válaszanak kétségkívül egyik legérdekesebb része a Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrászművésszel folytatott megbeszélés a palicsi emlékkút tárgyában: „Beszereztem Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrászművész kötelező ajánlatát, amelyet van szerencsém mellékelni. Nagyon kérem, méltóztassék lehetőleg postafordultával b. elhatározásáról értesíteni, nehogy kifogyjunk az időből. Az eredeti rajzon pajszot tartó gyermekalakot is kontempláltunk, de Strobl ajánlata természete-

sen e gyermekalak nélkül értendő”¹⁵ — jelenti Komor. És bizonyítékként válaszában a budapesti műépítész mellékeli Kisfaludi Strobl Zsigmond 1912. június 15-i keltezésű ajánlatát is.

De valójában miről is van szó?

Tudniillik közben Komor és Jakab műépítészek, mielőtt megküldnék Szabadkának a terveket, alapos eszmecserét folytatnak az emlékkút ügyében a fiatal és nagyon tehetséges szobrászművésszel, Kisfaludi Strobl Zsigmonddal. A szobrász hajlandó lenne az emlékkút megmintázását, kőbe faragását a helyszínen hat héten belül 2900 korona fejében elvégezni.

Am 1912. július 18-án befutott a helybeli Kőfaragó és Márványipar Részvénytársaság ajánlata is a kút felállítására. Nyomban tanácskozássra kerül sor, és a közgyűlés július 20-i határozata a következő: „Miután az idő rövidege miatt rövid úton beszerzett ajánlatok közül a Kőfaragó és Márványipar Rt. helybeli cég ajánlata előnyösebb, a városi tanács ezen ajánlatot 2800 kor. végösszeggel elfogadja...”¹⁶

Azt hiszem, nincs semmi hozzáfűzni valónk a tanácsi határozathoz, hiszen jól tudjuk, nem először fordult elő, hogy városatyáink nem ismerték fel a kínálgató lehetőségeket. Azért mégis feltehetjük a kérdést: Talán azért volt előnyösebb a részvénytársaság ajánlata, mert 100 koronával kevesebbet kért a kút felállításáért?

Komor és Jakab 1912. július 17-én az emlékkút tervén kívül leküld négy különböző színes előtanulmányt is, amelyek szintén a szabadkai levéltár állagában találhatók.

Külön figyelmet érdemelnek a tervekre odavetett gondolatok, vázlatok, amelyek a munka hevében keletkeztek. Így látható, hogy az állatfigurák ábrázolásánál a több lehetőség közül végül is a hal, a vadkacsa és a szárcsa variáció valósult meg.

Míg a városatyák a kút tervében gyönyörködnek, Váli Gyula építész a kút feliratán szorgoskodik és olyan személyekkel veszi fel a kapcsolatot, mint Kosztolányi Dezső és Iványi István.

A kút terve alapján meghatározza és összeállítja a felkerülő mondatokat. Olyan határozat születik, hogy Kosztolányi és Iványi gondolatai mellett feltétlenül méltányolni kell dr. Bíró Károly polgármester érdemeit Palics újjáépítésében. Hiszen 1909 és 1912 között, polgármestersége idején létesült a „gyógyépület, női hidegfürdő, új szálló, zenepavilon, a betonpart, csatornázás, vízvezeték a víztoronnyal és a villanyvilágítás”. Végül egy lapra megszövegezik a polgármester érdemeit és a sorok alá Váli odabiggyeszti a 181-es számot, azaz a szöveg betűinek összegét.

Eközben Iványi István jeles kutatónk tömören tollba mondja Palics történetét. Habár csak a legjelentősebb eseményeket jelöli meg, mégis azt 184 betűre kénytelenek helyszűke miatt összezsugorítani.

Ily módon már csak a készülő emlékkút harmadik lapjára tervezett Kosztolányi-felirat hiányzott.

Váli az emlékkút ügyében feltehetőleg a városatyák sugallatára fordulhatott a költőhöz és Kosztolányi 1912 augusztusában kézzel írott levélben tömören válaszol. Elmondja: igen sokáig tétovázott az emlékkútra vésett sorokkal kapcsolatban, és arra a véghatározatra jutott, hogy „bánaális lenne erre a célra készült fürdőreklám-emlékversikét odabiggyeszteni”. Ezért ajánlja kedves könyvének, *A szegény kisgyermek panaszainak* egy részletét, amely a Palicsi-tóról szól, és amelyet most irásunk bevezetéseként közlünk. Végezetül a költő így fejezi be: „Örülnék, ha felkerülne a márványra és büszke lennék az ön és a polgármester úr szeretetére.”

Váli és a polgármester áttanulmányozzák a költő válaszát és a mellékelt szép verset igen találó megoldásnak vélik, de mint már annyiszor, ezúttal is túl soknak találják a betűk számát. Váli 1912. augusztus 29-én kelt válaszlevelét így kezdi:

„Kedves Kosztolányi Úr!

Hálás köszönettel vettem és bemutattam a polgármesternek is az elküldött szép verset és igen szeretném azt az emlékoszlopon alkalmazni, azonban az a kutya technika örökösen bajt okoz...” És a városi építész két rajz segítségével igyekszik megmagyarázni a költőnek az emlékkút oszlopának helyszűkét, amely tulajdonképpen nem más, mint kaptafa. Ezért „igen kérjük, hogy ez egyszer és kivételesen fogadja el a kaptafát”, vagy „írjon olyan formában, amekkora a helyünk”. Nem sokkal később már a Vigadó előtt⁷ féldíszben állt az elkészült emlékkút, várva a reá kerülő felíratra.

Váli Gyula szeptember 10-én véglegesen papírra veti a szöveget és Kosztolányi versét erősen megcsonkítva, 137 betűvel az első oszloplapra helyezi. A másodikra kerülnek Iványi adatai, a harmadikra pedig Bíró Károly polgármester Palics kiépítésében szerzett érdemei.

A városi tanács 1912. szeptember 25-én határoz a Kőfaragó és Márványipar Részvénytársaság által bevéselt és bearanyozott 502 betű kivitelezésért járó 2850 korona és 20 fillér kiutalásáról.

Most, 66 év távlatából elgondolkodhatunk elődjeink igyekezetéről, kik nagyon gyakran a legapróbb részletekig kidolgozott tervek alapján valósították meg elgondolásaikat. Nem véletlenül esett a választás Komor és Jakab építészekre a palicsi emlékkút gondolatának megszületésekor. A legjelentősebb itteni épületek megtervezése az ő nevékhöz fűződik (Szabadkán a városháza, a zsinagóga, Kunetz-palota stb., Palicson viszont a női fürdő, a vigadó, a víztorony), de jelentős épületeket építettek Budapesten, Marosvásárhelyt és másutt is.

Mégis úgy érezzük, melléfogás volt a tanács részéről, hogy figyelmen kívül hagyta Kisfaludi Strobl Zsigmond ajánlatát a budapesti építészek által elkészített emlékkút tervének kivitelezésével kapcsolatban. Annál is inkább, hiszen Strobl Alajos tanítványa az első világháború utáni évektől a legnagyobb magyar szobrász lett. Ma csaknem ötven szobra áll magyarországi köztereken. De jelentős művei találhatók Angliában, a Szovjetunióban és Amerikában is.

E sorok írója csak mellékesen jegyzi meg, hogy 1972. november 1-én címére válaszlével érkezett az akkor már 88 éves művésztől, de nem a palicsi emlékkúttal kapcsolatban, hanem kedves barátjáról, Meštrović-ról szól elragadtatással és a bécsi akadémia nyári tanfolyamán átét közös élményeikről, küzdelmes életükről.

Sajnos a közelmúltban elhunyt szobrászművész mindörökre magával vitte a palicsi emlékkút eddig kideríthetetlen részleteit is.

JEGYZETEK

1. Szabadkai Történelmi Levéltár, Városi tanács I 195/1912.
2. Uo. 14 731. sz.
3. Uo. 14 732. sz.
4. Uo. 26 277. sz.
5. Uo. csatolva a 14 732 számhoz.
6. Uo. 16 744. sz.
7. Ma a Jezero szálloda előtti térségen áll az emlékkút.

MELLEKLET

1. „(A kút a gyermekalak nélkül értendő)*

Nagyságos Komor Marcell és Jakab Dezső műépítész Uraknak

Bpsten

Van szerencsém b. tudomásukra hozni, miszerint a palicsi kút megmintázása, kőbe faragása (I. osztályú mészkőből) felállítva helyszínen teljesen készen 2900 kor. — kettőezer-kilencszáz koronába kerül, kötelezem magamat, hogy a megrendelés napjától számítva 6 héten belül föllállítom, hacsak valami rendkívüli akadály nem történik.

B. megrendelésüket, illetve válaszukat kérve vagyok kiv. tisztelettel

Bpest, 1912. júl. 15.
X. Százados út, művésztelp

Kisfaludi Strobl
szobrász"

*

2. „Tekintetes Váli Gyula városi építész úrnak

Szabadka

Igen tisztelt Kolléga Úr!

Mint látni méltóztatik sürgősen elkészítettük a palicsi kút tervét és azt hiszem, hogy b. intencióinak a mellékelt terv meg fog felelni. A külső virágos ágy, a belső vízmedence jó hatást ígér és úgy van készítve az egész, amint a Polgármester Úr kívánta, hogy idővel figurális koronázást is lehet adni. Az emlékmű anyagát illetőleg csakis kemény mészkövet ajánlok, mert a carrarai márvány ott a nagyon is exponált helyen mihamar tönkremenne, azonfelül nem hiszem, hogy csak közelítőleg is el lehessen készíteni a rendelkezésre álló összegben. Beszereztem Kisfaludy Strobl Zsigmond szobrászművész kötelező ajánlatát, amelyet van szerencsém mellékelni. Nagyon kérem, méltóztassék lehetőleg postafordultával b. elhatározásáról értesíteni, nehogy kifogyjunk az időből. Az eredeti rajzon pajzsot tartó gyermekalakot is kontempláltunk, de Strobl ajánlata természetesen e gyermekalak nélkül értendő.

Budapest, 1912. július 17-én.
2 db. melléklet

Kiváló tisztelettel:
Komor Marcell"

*

Budapest, 1912. augusztusban

3. „Kedves jó uram,

bocsásson meg, hogy ilyen sokáig tétováztam, míg elküldöm az oszlopra való verset. En eleget gondolkoztam a dologon. Nézetem szerint ma már banális lenne egy direkt, erre a célra készült fürdőreklám-emlékversikét odabiggyeszteni és egyképen bal ötlet lenne egy csinos, csattanós epigrammát kikanyarítani. (Oly könnyű ez.) A kérdést azonban megoldottam. Nekem van egy nagyon kedves könyvem, *A szegény kisgyermek panasza*, amelyben gyerekéletem és szabadkai éveim mesésem el. Itt egy rész a palicsi tóról szól. Ezt kivettem és most elküldöm. Örülnék, ha felkerülne a márványra és büszke lennék az ön és a polgármester úr szeretetére.

Szívélyesen üdvözlő híve,
régí tisztelője:

Kosztolányi Dezső"

*

4. „Az Iványi Istvántól kapott mondatok:

Pality

Ezen tó, mint a környék fölös vízének medencéje, egy törökkori Pálegyháza nevű falu nevével örökölte. Marsigli tábornok 1690. évi térképe már feltünteti „Paligo palus” néven, 1697-ben ennek partján tartott pihenőt Eugen főhercegnek a zentai csatából visszatérő serege. Kiterjedése a tó harmadik az országban, területe . . . . . kerülete . . . . . Vízét sokáig csak gazdasági célokra használták, csak 1823-ban említi először egy hivatalos jelentés, hogy a tó felmelegedett vize minden borbajt gyógyít. 1845-ben építik az első kis melegfürdőt, majd 1853-ban az úttalán homoksvatag közepén parkot létesítenek, szállodát emelnek. Ezután már mind gyorsabban alakul ki gyógyfürdői jellege. 1854-ben már fürdőorvos, felügyelő, vasárnaponként térzene is van, 1857-ben emeletes szálloda épül, 1880-ban a móló, 1885-ben a férfi és női hidegfürdő készül el, 1886-ban pedig a tó partját kezdik rendezni, mely 1910-ben betonburkolatot is kapott."

*

5. *A palicsi emlékkútra felvésett szöveg*

I. A tó, a tó! az eleven poézis,
Fölötte az ég — s összefoly a két víz —
Egymásba olvad . . .
O álom, áldás, szívdobogató
Tündéri titkok tükre, tiszta tó,
Tündéri tó!

Kosztolányi Dezső

*

II. Palics tavát az ősi „Pálegyháza” faluról „Paligo palus” néven okmányokban először 1690-ben említik. Gyógyvereje 1823-tól ismeretes. A melegfürdő 1845-ben, a park és a nádas lakóház 1853-ban, az első emeletes szálló 1857-ben épült.

*

III. Újjáépült az 1909—1912 években dr. Bíró Károly polgármestersége idejében. Ekkor létesült a gyógyépület, női hidegfürdő, új szálló, zenepavilon, a betonpart, csatornázás, vízvezeték a víztoronnyal és a villanyvilágítás.

Szabadkán, 1912. szept. 10.

Váli Gyula

* Kisfaludi Strobl Zsigmond is hasonlóan, levelének legelején hozza az idézett mondatot!